

КАРАКТЕРИСТИКЕ И ЗНАЧАЈ РАВНОТЕЖНИХ ЦЕНА У РОБНОЈ ПРОИЗВОДЊИ

(наставак текста из претходног броја)

4. Равнотежна цена робе према њеној друштвеној цени

Разменом различитих роба по њиховим тржишним вредностима индивидуални произвођачи добијају део укупног, друштвеног, вишка вредности сразмерно вредности утрошене радне снаге за произведене и реализоване количине тих роба. Услед различитог објективно условљеног органског састава и обрта капитала код произвођача различитих роба, они произвођачи који располажу једнаком вредношћу предујмљеног (ангажованог) капитала неће добити и једнаки део укупног вишка вредности. (Већи износ вишка вредности добиће произвођачи оних роба код којих је органски састав капитала нижи и време обрта тог капитала краће). Због тога они неће имати подједнаке могућности приликом употребе тог вишка вредности. Неће моћи да издвоје једнаки износ средстава за задовољавање општих и заједничких друштвених потреба, за проширену репродукцију и за друге потребе које се задовољавају из вишка вредности. То захтева одговарајућу, диференцирану, економску политику друштва, односно конкуренцију између робних произвођача који имају различит објективно условљени органски састав и обрт капитала.

Економски закон који омогућава да се по јединици предујмљеног капитала у производњи различитих роба остварује једнаки износ вишка вредности — да произвођачи тих роба имају једнаке могућности за унапређење и проширење материјалне основе рада, у задовољавању општих и заједничких друштвених потреба и других потреба које се задовољавају из вишка вредности — остварује се на основу конкуренције између ових капитала. На основу конкуренције између капитала који су пласирани у производњи различитих роба, конкуренције која се изражава одливом и приливом капитала. (Или, како се обично каже, на основу конкуренције између различитих трана).

Ако би тржишне цене роба биле једнаке њиховим тржишним вредностима, капитал би се преливао — из производње оних роба код којих се остварује мањи износ вишка вредности у производњу оних роба код којих се остварује већи износ вишка вредности по

јединици предујмљеног капитала. То би довело до трансформације тржишне вредности робе у њену друштвену цену (DC). Карактеристичан облик ове цене за капиталистички начин производње јесте цена производње, а за социјалистички начин производње то је, према различитим мишљењима, једна од следећих цена: вредносна, доходна или специфична цена производње.

Цена производње (CP), која се остварује деловањем поменутог закона, може се приказати следећим математичким изразом:

$$CP = CK + PP.$$

Цена коштања (CK) се јавља као израз просечне, друштвено-потребне, вредности утрошеног капитала предујмљеног у производњу одређене робе. Представља збир амортизације, вредности утрошених предмета рада и вредности утрошене радне снаге.

Просечан профит (PP) јесте профит који се остварује на предујмљени капитал у производњу одређене робе, сведен на њену јединицу мере, по просечној профитној стопи (PP₁) — а просечна профитна стопа представља процентом изражени однос вишка вредности оствареног у производњи свих роба на тржишту (код свих робних произвођача) и укупног предујмљеног капитала у производњи свих ових роба.

На основу датих објашњења (пре свега, у вези израчунавања просечног профита) цена производње се може приказати и следећим, развијенијим, математичким изразом:

$$CP = CK + \frac{(C + V)}{Q} \frac{\sum M}{\sum (C + V)} 100.$$

Предујмљени капитал за производњу одређене робе, сведен на њену јединицу мере (који се у овом изразу јавља као елеменат цене производње ове робе), јесте — друштвено-потребна величина, исто као и цена коштања.

Према основном мотиву робних произвођача у капиталистичком начину производње поменути закон назван је законом просечног профита. Суштина овог закона је остваривање профита по просечној профитној стопи. Његовим деловањем профитне стопе у производњи појединих роба свде се на просечну профитну стопу.

У социјалистичком начину производње вредносна цена одређене робе (VC, TV) не може бити карактеристичан облик њене друштвене цене. Она то не може бити из следећих разлога:

— зато што потпуно искључује конкуренцију између друштвених капитала који су пласирани у производњи различитих роба, тј. одлив и прилив друштвеног капитала у појединим производним областима под утицајем тржишне конкуренције, као и

— зато што не пружа различитим произвођачима (произвођачима различитих роба) једнаке могућности у издвајању средстава за проширену репродукцију, за стварање и обнављање резерви, за опште и заједничке друштвене потребе и за друге потребе које се задовољавају из вишка вредности.

Доходна цена одређене робе (DhC), као облик њене друштвене цене, представља збир просечне (друштвено-потребне) вредности утрошених средстава за њену производњу (US), тј. просечне пренете вредности (PV) и — просечног дохотка (PDh). Износ просечног дохотка обрачунава се на друштвено-потребну вредност предујмљених-ангажованих елемената за производњу те робе, тј. на друштвено-потребни износ ангажованих средстава у средствима за производњу (SP) и зарадама радника (ZR), по просечној доходној стопи (PDh_1). А просечна доходна стопа представља — процентом изражени однос дохотка оствареног код свих робних произвођача и укупног износа ангажованих средстава у средствима за производњу и зарадама радника у робној производњи.

Доходна цена може се приказати следећим математичким изразом:

$$DhC = US + PDh, \text{ где је}$$

$$PDh = \frac{(SP + ZR)}{Q} \cdot \frac{\sum Dh}{\sum (SP + ZR)} \cdot 100.$$

Вредност утрошене радне снаге јесте елемент дохотка. У изразу доходне цене она се јавља и као елемент основе на коју се примењује просечна доходна стопа. (У дохотку, појављује се њен остварени износ — у основици за израчунавање просечне доходне стопе, њен планирани, тј. обрачунаски износ). Она је, дакле, елемент и резултата репродукције и улагања у репродукцију. Да ли онда постоји противуречност — тежња и за повећавање личних доходака, и за њихово смањивање? Може се рећи да не постоји. Јер, само на основу веће економије укупног рада, одређеног и живог, вредност робе индивидуалног произвођача може бити нижа од њене тржишне вредности. А остварени екстра доходак по том основу користи се и за повећање личних доходака.

Економски закон који би омогућавао остваривање доходне цене одређене робе може се назвати законом просечног дохотка. Деловањем овог закона, доходне стопе у производњи појединих роба, различите међусобно из објективних разлога, сводиле би се на просечну доходну стопу.

Може се рећи да у социјалистичком начину производње ни доходна цена одређене робе не може бити карактеристичан облик њене друштвене цене. Она то не може бити из ових разлога:

— јер не пружа различитим произвођачима (произвођачима различитих роба) једнаке могућности у издвајању средстава за проширену репродукцију, за стварање и обнављање резерви, за опште и заједничке друштвене потребе и за друге потребе које се задовољавају из вишка вредности,

— јер не пружа свим произвођачима (произвођачима различитих роба) ни једнаке могућности у исплати личних доходака радника, па и у остваривању средстава у висини репродукционе вредности утрошене радне снаге и најзад,

— јер, не пружајући свим произвођачима наведене могућности у подједнакој мери, захтева административну интервенцију у дру-

штвеној репродукцији и то — не у правцу алокације елемената производње (где је и потребна у извесној мери), него у смислу гушења економских закона и ометања нормалних токова и односа у друштвеној репродукцији (путем прерасподеле, одређивања, дохотка путем цена, доделе друштвених средстава без накнаде или са неадекватном накнадом, ослобађања од извесних обавеза, разних облика социјализације губитака итд.).

Специфична цена производње као облик друштвене цене одређене робе (SCP), представља збир њене друштвено-потребне цене коштања (коју чине утрошена средства, тј. амортизација и материјални трошкови, као и обрачуната репродукциона вредност утрошене радне снаге) и просечне добити (PDb). Може се приказати следећим математичким изразом:

$$SCP = CK + PDb, \text{ где је}$$

$$PDb = \frac{(SP + ZR)}{Q} \frac{\sum M}{\sum (SP + ZR)} \cdot 100$$

Износ просечне добити израчунава се на исту основицу као и просечан доходак. А просечна стопа добити, јесте процентом изражени однос вишка вредности оствареног у укупној друштвеној производњи и укупног износа ангажованих средстава у тој производњи (у средствима за производњу и зарадама радника).

Репродукциона вредност утрошене радне снаге, јавља се у цени коштања са својим обрачунским, планским, износом. Он одговара остваривању планиране добити. Њен остварени износ биће сразмеран остварењу планиране добити.

Специфичној цени производње одређене робе, као карактеристичном облику њене друштвене цене, нису својствени сви они недостаци које имају вредносна и доходна цена. Она пружа свим робним произвођачима једнаке могућности издвајања средстава за све оне потребе које се задовољавају из вишка производа (нарочито за унапређење и проширење материјалне основе рада), као и остваривања средстава за надокнаду репродукционе вредности утрошене радне снаге. Она омогућава и потпуније, тј. ефикасније деловање економских закона.

Алокација друштвених средстава у социјалистичком начину производње не врши се само путем економских закона. У извесној мери, она се врши и плански — усмеравањем извесних (основних) токова и односа у друштвеној репродукцији. На тај начин спречава се хиперпродукција и расипање друштвених средстава и усмеравају се средства у оне области које омогућавају бржи економски развој. Тиме се смањује и распон одступања тржишних цена роба од њихових тржишних вредности; затим, омогућава се и брже изједначавање тржишних цена роба са њиховим тржишним вредностима, те друштвеним ценама.

У пракси, робни произвођачи формирају продајне цене својих производа углавном тако што цену коштања одређеног производа увећавају одговарајућим коефицијентом. Они не израчунавају износ предујмљеног капитала, односно ангажованих пословних сред-

става, по јединици робе. Прво, зато што ово израчунавање није једноставно, будући да углавном не производе само једну робу. А затим, и због тога што овај износ није израз инструмента, индикатора, који се често користи и који има шири значај.

Коефицијент којим се увећава цена коштања одређене робе израз је потребе, али и могућности и политике робног произвођача.

Он је израз потребе робног произвођача да са предујмљеним капиталом оствари профит по просечној профитној стопи, односно да са ангажованим средствима у репродукцију оствари добит по просечној стопи добити. Може се утврдити у три фазе.

Најпре се утврђује коефицијент односа друштвеног бруто производа и просечно коришћеног износа предујмљеног капитала, односно ангажованих пословних средстава, у друштвеној репродукцији ($K - 1$), према изразу

$$K-1 = \frac{DBP}{\sum (C + V), \sum PSa};$$

Затим се овим коефицијентом множи просечни износ предујмљеног капитала, односно ангажованих пословних средстава, одређеног произвођача и добија изведени износ његовог бруто производа (BP_i), према изразу

$$BP_i = K-1 (C + V), PSa;$$

Најзад се у трећој фази, утврђује вредност коефицијента којим се увећава цена коштања. Утврђује се као однос бруто производа одређеног произвођача (израчунатог у претходној фази) и цене коштања укупне производње тог произвођача, према обрасцу

$$K = BP_i / CK_u.$$

Коефицијент којим се увећава цена коштања одређене робе (K) израз је и конкурентских могућности, као и политике робног произвођача у утврђивању продајне цене ове робе. То значи да се он може и кориговати ради остваривања утврђених циљева.

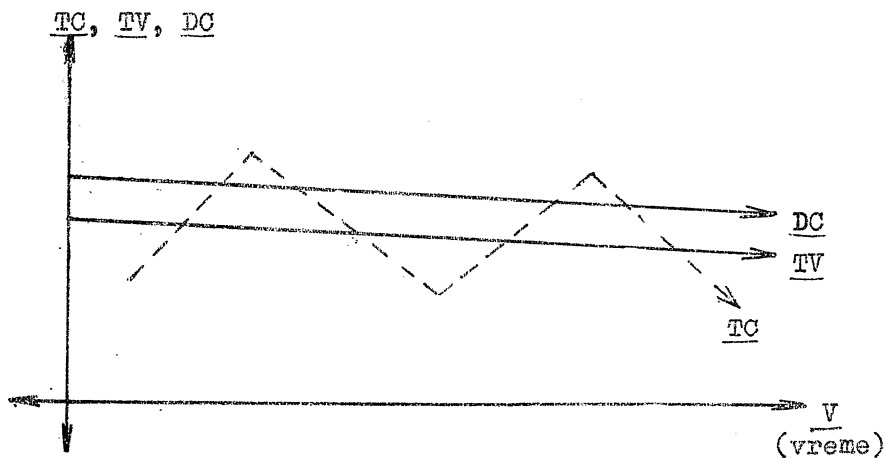
Планске продајне цене својих производа и услуга произвођачи утврђују, према наведеном, на нивоу њихових друштвених цена. Јер, само њиховим остваривањем они стичу једнаке могућности у издвајању средстава за одређене потребе (о којима је већ било речи). Међутим, њихово остваривање врши се на тржишту — под утицајем закона развијене робне производње.

Питање је: да ли у капитализму и социјализму поред закона просечног профита, односно закона просечне добити, делује и закон вредности — или закон вредности делује у облику ових економских закона? Може се рећи да поред наведених закона једнаким интензитетом делује истовремено и закон вредности. Односно, да ови економски закони нису ни у каквој међусобној супротности, већ у одређеној међузависности и условљености.

Деловањем закона просечног профита, тј. закона просечне добити, тржишна цена робе која се продаје по вредности (њена вредносна цена) трансформише се у њену друштвену цену. Са друге стране, тржишна цена робе која се продаје по својој друштвеној цени (њена друштвена цена) своди се деловањем наведеног закона на њену тржишну вредност. Што је тржишна цена одређене робе ближа њеној тржишној вредности то је већи интензитет деловања закона просечног профита, односно закона просечне добити — и супротно. Што је тржишна цена одређене робе ближа њеној друштвеној цени, то је већи интензитет деловања закона вредности. Међутим, не може се говорити о различитом, већ о једнаком интензитету деловања закона вредности и закона формирања друштвене својине. Јер, у извесном тренутку тржишне цене свих роба нису једнаке њиховим тржишним вредностима, ни њиховим друштвеним ценама, него је однос тржишне цене сваке робе према њеним наведеним равнотежним облицима другачији.

Друштвена цена одређене робе може бити већа, једнака или мања од њене тржишне вредности. Каква ће она бити — зависи од положаја те робе према просечном положају свих роба на тржишту у погледу органског састава капитала, тј. елемената производње, и времена производње. Ако је друштвена цена одређене робе већа од њене тржишне вредности, онда ће се тржишна цена ове робе, деловањем закона вредности и закона формирања друштвене цене, кретати у већој мери изнад њене тржишне вредности, тј. испод њене друштвене цене. И супротно — ако је друштвена цена одређене робе мања од њене тржишне вредности.

Кретање тржишне цене одређене робе око њене тржишне вредности и друштвене цене може се приказати и графички на следећем примеру:

Овај пример приказан је у случају где је друштвена цена робе већа од њене тржишне вредности. Он се заснива на претпоставци сталног, непроменљивог, положаја одређене робе према просечном положају свих роба на тржишту у погледу органског састава капитала, то јест елемената производње, и времена производње.

Пре свега, друштвене цене роба обезбеђују произвођачима једнаке могућности у издвајању средстава за проширену репродукцију, за опште и заједничке друштвене потребе, као и за друге потребе које се задовољавају из вишка вредности. Међутим, ако би се у друштву тржишне цене роба формирале на нивоу њихових друштвених цена, односно ако би било онемогућено одступање тржишни цена роба од њихових друштвених цена — дошло би до гушења дејства закона вредности. Друштво би се лишило позитивних ефеката деловања овог закона. Оно треба да омогући конкуренцију између произвођача одређене робе, као и конкуренцију између произвођача различитих роба. Иницијатива робних произвођача треба да дође до пуног изражаја, али и њихова економска дисциплина и одговорност. Истовремено друштво треба да онемогући тзв. дуплирање капацитета, појаву хиперпродукције једних и недовољне производње других роба, тј. структурну неусклађеност производње. Оно треба да омогући стабилан раст друштвене производње, а кроз остваривање циљева индивидуалних робних произвођача и остваривање друштвених циљева. Ако се онемогућава тржишно формирање друштвене цене извесне робе (ради остваривања одређених друштвених циљева) — онда њеним произвођачима треба, тзв. диференцираном економском политиком, обезбедити приближно једнаке могућности у издвајању средстава за све оне потребе које се задовољавају из вишка вредности, нарочито за унапређење и проширење материјалне основе рада.

ЛИТЕРАТУРА:

- 1) Др Александар Бајт: Основе економске анализе и политике, Информатор, Загреб, 1979.
- 2) Др Драгољуб Стојиљковић: Квалитативна и квантитативна анализа тражње, Савремена администрација, Београд, 1981.
- 3) Др Душан Здравковић: Равнотежне цене, Економика, Ниш, 1982.
- 4) Едвард Кардељ: Избор из дела II, Комунист, Београд, 1979.
- 5) Економска енциклопедија, Савремена администрација, Београд, 1984.
- 6) Група аутора: Политичка економија социјализма, Информатор, Загреб, 1979.
- 7) Др Јован Петровић: Политичка економија, Савремена администрација, Београд, 1975.
- 8) Карл Маркс: Капитал, Просвета, Београд, 1977.
- 9) Конзорцијум економских института: Систем робне привреде, тржиште и цене, Информатор, Загреб, 1978.
- 10) Др Миладин Кораћ — Др Тихомир Влашкилић: Политичка економија, Рад, Београд, 1978.
- 11) Paul A. Samuelson: Економија, Савремена администрација, Београд, 1969.

